

УДК 323

Світлана Матвієнків, Назар Воробець

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Дане дослідження присвячено теоретико-методологічним проблемам формування національної безпеки, вивченню механізмів формування та реалізації державної політики національної безпеки та проблемі визначення сутності національної безпеки, її трактування, висвітлення основних ознак, яка на сучасному етапі стала справді важливим питанням теорії безпекознавства.

Ключові слова: національна безпека, інформаційна безпека, безпека, міжнародна безпека, стратегія національної безпеки, агресія, глобалізація

У сучасному світі проблему національної безпеки виділено в окрему галузь політичної науки та політичної діяльності, значення якої постійно зростає. Від рівня національної безпеки залежить саме існування та розвиток людини, суспільства, держави. Процеси глобалізації, посилення єдності світу з одночасним поглибленням його національної різноманітності, революція у військовій сфері призвели до зміни загроз і небезпек для людства, окремих націй і держав, що вимагає нових підходів до глобальної, міжнародної та національної безпеки. Так, проблема національної безпеки держави має важливе значення в контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Саме поняття національної безпеки останнім часом усе частіше з'являється на сторінках інформаційних видань, водночас багатогранність даної проблеми зробили її предметом дослідження фахівців різних сфер діяльності.

Найбільш гострою проблема національної безпеки виявилася для сучасних посткомуністичних держав, зокрема й для України, що перебувають у перехідному періоді. Для нього притаманні загострення соціальних протиріч, які провокують конфлікти в різних сферах життя суспільства, загрожують його національній безпеці. Створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України, модернізація її військової політики у відповідності з вимогами часу є складовою державотворчих процесів в Україні. Існування України як суверенної та стабільної держави, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої системи політики захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему безпеки українського суспільства останніми роками досліджували А. Віденко, О. Белов, І. Бобух, В. Горбулін, О. Гончаренко, О.Дзьобань, В.Картавцев, А. Качинський, В. Ліпкан, Н. Нижник, Г. Новицький, М. Панов, О. Скрипнюк, Г. Ситник, В. Сідак, М. Сунгуровський, В. Тихий, Л. Шипілова та ін.. Водночас зберігається потреба в збільшенні досліджень серед науковців, які би займались національною безпекою України з точки зору агресії Російської Федерації проти України, а також перетворення національної безпеки як основний та вирішальний фактор протидії зовнішнім загрозам та безпеки України в цілому.

Метою роботи є вивчення механізмів формування та реалізації державної політики національної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів та російської агресії проти України.

З поставленої мети впливають наступні **завдання**:

- сформуванню методологію дослідження, засновану на визначенні поняття національної безпеки України як політико-правової категорії та поняття забезпечення національної безпеки як сукупності суспільних відносин, представлених у вигляді системи;
- визначити державно-політичний, соціально-економічний та національно-культурний аспекти політики національної безпеки;
- виділити роль національних інтересів, цінностей, цілей при формуванні національної безпеки України в контексті сучасних європейських геополітичних перетворень;

Виклад основного матеріалу. Безпека держави, особи та суспільства є чи не найбільшим пріоритетом, адже вони є досить складними та взаємопов'язаними структурами, адже кожна з них завдяки певним засобам здійснює та забезпечує міцні взаємовідносини безпеки з певними об'єктами.

По сьогоднішній день питання забезпечення національної безпеки є чи не найбільшою та найважливішою складовою для будь якої країни світу. Проблема забезпечення постійно перебуває в центрі уваги кожної з країн світу, а шляхи її розв'язання представлено у багатьох наукових працях.

На сьогоднішній день світове співтовариство так і не надало єдиного визначення термінам «національна безпека» та «система національної безпеки», оскільки в кожній країні дані поняття визначають індивідуально ті чи інші сфери, які відносяться до національної безпеки, виходячи з тих категорій та завдань, що стоять перед кожною державою окремо на глобальному чи національному рівнях, а також відповідно до можливостей кожної із держав.

Український вчений Ліпкан В.А., досліджуючи проблему національної безпеки, виокремлює такі підходи до її визначення: перший підхід відносять поняття через певну формальність загрозам і засобам, які мають вживатися; другий підхід визначається тим що дане поняття виражає здатність держави захищати свої інтереси та реалізовувати свої цілі як всередині держави, так і за межами; третій підхід трактують поняття через певну систему механізмів та гарантій [3]. Ліпкан В.А. визначає національну безпеку, як певну призму загроз, гарантій та заходів національної безпеки, відповідно з врахуваннями власного забезпечення розвитку [4].

Аналіз національної безпеки включає в себе два аспекти тлумачення даного поняття: до першого аспекту слід віднести історичну дійсність, тобто об'єктивну реальність, національної безпеки як вона існувала, розвивалась, як певне буття в історії, та як об'єктивна зовнішня та внутрішня політика держави, певних форм соціального життя; другий підхід визначає як істину національної безпеки, яку варто пізнати, вивчити, дослідити, тощо.

Науковці вважають, що національна безпека «...є основою для конструктивної взаємодії органів державної влади, організацій і суспільних об'єднань для захисту національних інтересів України і забезпечення безпеки особи, суспільства і держави» [9].

Вчений Ситник Г.П. вивчаючи систему національної безпеки та її забезпечення як певну складову системи національної безпеки, вказує як «...сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших) та суб'єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни), які на основі чинного законодавства трансформують політику національної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність (заходи політичного, правового,

організаційного, воєнного та іншого характеру) щодо реалізації національних інтересів... [14, с.56-57].

Поняття «національна безпека» в Україні набуло значного поширення в останні десятиліття. Однак дане поняття різними верствами населення трактується досі по різному. В певній мірі частина суспільства розглядає національну безпеку як діяльність правоохоронних органів чи спецслужб, а також порівнює з обороною держави [4]. Проте в сучасному світі саме так потрібно розглядати національну безпеку, адже гарантії безпеки здійснюється погрозою в застосуванні сили чи силою, і військова міць є однією з факторів сили держави. Однак слід розглядати національну безпеку також як значення що включає не тільки силові методи забезпечення національної безпеки, а й економічні, морально етичні та політичні, тощо. Дане питання розглядається сьогодні всіма світовими державами та стоїть на порядку денному. Проблеми які спіткало глобальне середовище безпеки, містить в собі надзвичайно велику кількість загроз та викликів найрізноманітнішого характеру. Загалом як вже і зазначалось вище основними документами, що регулюють питання національної безпеки в Україні є Указ Президента України № 105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України» [12], ЗУ «Про національну безпеку України» та ЗУ «Про основи національної безпеки України» [9-10].

Україна має довгу і славу історію, багату та унікальну культуру, самобутню мову і сильний, волелюбний дух. Проте на українській землі довгий час не було лідер на своїй землі. Багато поколінь український народ боровся за свободу та незалежність з мрією створити Україну як суверенну державу. Цей сон став цілком реальним, національна ідея, яка консолідувала націю і допомогла вижити в періоди Російської репресії, геноциду проти українського народу, та інших репресій радянської влади що спіткало українську землю впродовж ХХ століття. Українська нація успішно пройшла через ці періоди дезорієнтації, та врешті решт досягла своєї довгоочікуваної незалежності та почала будувати цілком незалежні інститути демократичної держави на своїй рідній землі.

Впродовж більш як двадцяти років своєї Незалежності Україна зіткнулася з важливим фундаментальним питанням, чи здатна українська нація побудувати сучасну, незалежну, демократичну державу? В п'ятнадцяти річчя українці та Україна вперше зіткнулись з цим питанням [7]. Помаранчева революція, яка стала важливим кроком та перемогою у становленні української державності, що підтвердила прихильність українців до свободи та демократії, сильної волі протистояти спробам федералізації та поділу України, український народ продемонстрував беззаперечну відповідь на це питання під час президентський а згодом і парламентських виборів у 2004 та 2006 рр. [5].

Проте за часи своєї незалежності Україна зіштовхнулася із ще одним питанням а чи дійсно вона готова існувати як суверенна та незалежна держава, чи дійсно український народ прагне євроатлантичної інтеграції та підтримку демократичних цінностей та свобод? [7]. З цим питанням Україна зіштовхнулася наприкінці 2013 – початку 2014 рр. в період революції яка змінила хід історії не тільки України а й цілої Європи та й усього цивілізованого демократичного світового співтовариства. Євромайдан , а згодом і Революція гідності стала символом в новітній історії України обстоювання прав людини та громадянина, а також цивілізаційний вибір про відмову уряду підписати угоду про асоціацію з ЄС. Продовження громадських протестів і самоорганізація суспільства у відповідь на тиск із боку держави та єднання громадян для захисту України від військової агресії на сході свідчать про надзвичайну важливість цього вибору. Отже, з одного боку, розгортання військової агресії проти

України стало тригером для безпрецедентної зміни ставлення до НАТО, позаблоковості, мілітарного союзу на просторі СНД, та інтеграції України до Європейського співтовариства [6, с.14-16].

Перспектива стратегії національної безпеки України формується переважно внутрішніми чинниками, і їх можна визначати як систему цілей, яку держава ставить перед собою у міжнародній системі та засобів, які вона використовує для їх досягнення. Сучасний світ має декілька відмінних рис. Перш за все, більшість держав прагнуть підвищити стратегічну стабільність шляхом спільних, узгоджених зусиль. По-друге, вони встановлюють прозорість у військовій та політичній сферах, застосовуючи режими перевірки. По-третє, подальше загострення глобальних проблем обумовлює поєднання національних інтересів у багатьох державах та перетворює міждержавні відносини в партнерство та альянси. Це значно збільшує кількість міжнародних політичних, економічних та військових структур на міждержавному, регіональному та глобальному рівнях [1]. Ці відмітні характеристики сучасного світу мають істотний вплив на Стратегію національної безпеки України. Роблячи перші кроки після здобуття незалежності, Україна зазнала певних невизначеностей у визначенні свого політичного курсу, і не змогла належним чином визначити та оцінити реальні загрози та виклики національній безпеці України. Перші українські документи національної безпеки, такі як "Основи зовнішньої політики України" (1993) та "Концепція національної безпеки України" (1997), не давали чітких рекомендацій щодо національних стратегічних пріоритетів.

Ситуацію, що склалася, пояснює М. Михальченко: національні інтереси в Україні все ще перебувають на етапі становлення, тому не складають збалансовану систему. У внутрішньому контексті дається взмахи гостре ідеологічно-ціннісне, політичне, економічне протистояння різних соціальних сил, політичних партій, соціально-політичних лідерів з приводу ієрархії національних інтересів, їх змістовного наповнення та механізмів реалізації [15]. У зовнішньому сенсі неможливо не враховувати європейський вибір української нації та активну протидію РФ з цього приводу, що отримало практичний вияв в окупації у 2014 р. частини території України (АР Крим та міста Севастополя), а також розв'язанні воєнної агресії на Сході України [4]. Ці та інші чинники посилюють складність загальноприйнятого формулювання національних інтересів, які були б підтримані усіма категоріями населення на всій території України. Доводиться обмежуватися «рамковими» принципами формулювання національних інтересів, що має як своїх прихильників, так і критиків.

Позиція України у "геополітичному трикутнику" між Європейським Союзом, США та Росією і не сприяла просуванню національних інтересів. Незважаючи на численні декларації та чіткі заяви, керівництву України не вдалося забезпечити динамічну, рівну і взаємовигідну співпрацю з Брюсселем, Москвою та Вашингтоном. Зовнішня політика України в цей період була слабкою і неясною, і намагалася проводити прозахідну (на орієнтацію на ЄС та НАТО) та про-східну (на Росію) орієнтацію одночасно [1, с.10-11]. Чіткі національні пріоритети не були визначені, і держава продовжувала зберігати неоднозначний неприєднаний статус. Очевидно, що стратегія національної безпеки не була настільки ефективною, як вимагалася, і наприкінці 2004 року Україна зрозуміла, що перебуває у зовнішньополітичній кризі. У той же час, з початку свого процесу державотворення Україна здійснила багато вагомих здобутків у сфері національної безпеки.

Прихильність України відновити свої історичні відносини з європейською демократичною спільнотою абсолютно природна. Успіх демократичної трансформації в Україні може сприятливо впливати на весь регіон, пропагуючи загальнолюдські

цінності демократії, рівності, справедливості та добробуту. Це може суттєво впливати на майбутнє сусідів, і особливо надихнути на великі зміни в Росії, яка досі не визначила хід її подальшого розвитку, і в Білорусі, яка страждає від нестачі демократії і повільно втрачає свою економічну та політичну незалежність. Врешті-решт це може сприяти зміні відносин Схід-Захід в цілому, що є основою для нової транєвразійської системи безпеки. Беручи до уваги старі історичні суперечності між східною та західною частинами Європи, "вступ України до Європейського Союзу покладе край поділу Європи та дасть новий поштовх нашій цивілізації" [8]. Україна не може забезпечити свою національну безпеку без об'єднання з європейською системою безпеки, яка базується на НАТО та ЄС. Але демократичний вибір України Москва розглядає як ворожий вчинок, який шкодить російським національним інтересам.

Україна не може забезпечити свою національну безпеку без об'єднання з європейською системою безпеки, що базується на НАТО та ЄС. Але демократичний вибір України Москва розглядає як ворожий вчинок, який шкодить російським національним інтересам.

Основні цілі та завдання оборонної трансформації України були визначені з метою створення сприятливих умов для сприяння свободі, незалежності та економічному зростанню. Цього можна досягти лише у мирних та стабільних умовах [13]. Тому політика безпеки та оборони України має два виміри: національний та міжнародний. На національному рівні наша оборонна політика спрямована на підтримку національного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, а також запобігання військовому втручання у внутрішні справи України.

Міжнародний аспект передбачає, що національна безпека та економічне процвітання України нерозривно пов'язані з подіями в Європі та світі загалом і можуть зазнавати конфліктів в інших місцях. Тому Україна повина активно сприяти міжнародним та багатонаціональним зусиллям, що сприяють миру та стабільності не лише в регіоні, а й в інших частинах світу. Нова українська військова стратегія також підтвердила, що національну безпеку найкраще підтримувати шляхом розширення та поглиблення партнерських відносин з міжнародними організаціями та шляхом інтеграції з євроатлантичними та європейськими структурами безпеки та оборони. Комплексний аналіз ризиків та загроз привів до висновку, що ймовірність масштабної агресії проти України низька. Тим не менш, можливість криз або конфліктів, що виникають внаслідок політичної чи економічної нестабільності, релігійного протистояння та етнічної напруженості в околицях України, не можна повністю виключити.

Так, Законопроект «Про національну безпеку України», запропонований на початку 2018 р., пропонує більш лаконічний варіант: «національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [9]. Прийнятий відповідно законопроект визначає пріоритети державної політики національної безпеки, офіційні погляди державних органів стосовно підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів; суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), які загрожують реалізації національних інтересів; зовнішні чинники впливу на національну безпеку (насамперед міжнародні безпекові організації) та наслідки їх діяльності тощо.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши сутність і зміст «національної безпеки», а також розглянувши її визначення, що міститься у Законі України «Про національну безпеку України» слід зазначити, що національну безпеку України необхідно розглядати у широкому сенсі — як загальнонаціональну безпеку, що являє

собою стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам Української держави. Відповідно до даного поняття склалося досить чітке усвідомлення про те, що завдання забезпечення національної безпеки, полягає в безпеці людини, яка несе за собою економічний, соціальний, політичний, технічний та науковий розвиток. Національна безпека потребує постійно більш детальний розгляд як деякий стан динамічної системи, діяльність якої відбувається під впливом загроз її існуванню та є предметом міждисциплінарних досліджень.

Тому проблема національної безпеки тісно пов'язана з політичною стабільністю. Якщо національна безпека – постійно діюча система захисту національних інтересів громадян країни та держави в усіх сферах життєдіяльності суспільства (від економіки та оборони до повсякденної безпеки громадян), то політична стабільність є певний стан суспільства, на котрий має постійний вплив діюча система національної безпеки.

1. Курас А. І. Національна безпека України: військово-політичні парадигми. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2014. №2. С. 230–240.
2. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях / під ред. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. К. : Текст, 2006. 256 с.
3. Ліпкан В. А. Національна безпека і національні інтереси України. Київ, 2006. 68 с. (Національна і міжнародна безпека).
4. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ України, Кондор, 2008. 551с. URL: <https://books.google.com.ua> (дата звернення: 13.10.2019)
5. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки: К. : КНТ, 2009. 631 с.
6. Нікітін Ю. В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. *Юридична наука*. 2015. №2. С. 141–147.
7. Палій О. А. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції. Автореф. дис... канд. політ. наук: 21.01.01; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. 2006.20 с.
8. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997р. №3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116> (дата звернення: 29.09.2019).
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018р. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19> (дата звернення: 25.09.2019).
10. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003р. № 964 - IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/964-15> (дата звернення: 25.09.2019).
11. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/537-16> (дата звернення: 25.09.2019).
12. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n15> (дата звернення: 15.10.2019).
13. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. За заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.
14. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика): монографія. За заг.ред. Г.П. Ситник.-К.: Вид-во НАДУ, 2004 408с.
15. Смолянчук В. Ф. Національна безпека України: термінологічний баласт чи державотворча необхідність. 2017. №2. С. 68–87

References

1. Kuras A. I. (2014) Natsionalna bezpeka Ukrainy: viiskovo-politychni paradyhmy. (National security of Ukraine: military-political paradigms). Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa. №2. S. 230–240.
2. Lipkan V. A. (2006) Natsionalna i mizhnarodna bezpeka v vyznachenniakh ta poniattiakh (National and international security in definitions and concepts) / pid red. Lipkan V. A., Lipkan O. S., Yakovenko O. O. K. : Tekst. 256 s.
3. Lipkan V. A. (2006) Natsionalna bezpeka i natsionalni interesy Ukrainy. (National security and national interests of Ukraine) Kyiv, 68 s. (Natsionalna i mizhnarodna bezpeka).
4. Lipkan V.A. (2008) Natsionalna bezpeka Ukrainy. ((National security of Ukraine) navchalnyi posibnyk. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy, Kondor, 551s. URL: <https://books.google.com.ua> (data zvernennia: 13.10.2019)
5. Lipkan V. A. (2009) Teoriia natsionalnoi bezpeky. (Theory of national security). K. : KNT. 631 s.
6. Nikitin Yu. V. (2015) Natsionalna bezpeka Ukrainy v suchasnykh umovakh: ryzyky i faktory vplyvu. (National security of Ukraine in modern conditions: risks and factors of influence) Yurydychna nauka. №2. S. 141–147.
7. Palii O. A. Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti yevroatlantychnoi intehratsii. (National security of Ukraine in the context of Euro-Atlantic integration) Avtoref. dys... kand. polit. nauk: 21.01.01; Nats. in-t probl. mizhnar. bezpeky pry Radi nats. bezpeky i oborony Ukrainy. 2006.20 s.
8. Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy (On the Concept (basics of state policy) of national security of Ukraine): Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16.01.1997r. №3/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116> (data zvernennia: 29.09.2019).
9. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy (On the national security of Ukraine): Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018r. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19> (data zvernennia: 25.09.2019).
10. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy (On the basic of the national security of Ukraine) : Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003r. № 964 - IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/964-15> (data zvernennia: 25.09.2019).
11. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky : Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/537-16> (data zvernennia: 25.09.2019).
12. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015r. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n15> (data zvernennia: 15.10.2019).
13. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia. (World Hybrid War: Ukrainian Front) Za zah. red. V. P. Horbulina. K.: NISD, 2017. 496 s.
14. Sytnyk H.P. (2004) Derzhavne upravlinnia natsionalnoi bezpeky (teoriia i praktyka) (State Department of National Security (theory and practice): monohrafiia. Za zah.red. H.P. Sytnyk.-K.: Vyd-vo NADU 408s.
15. Smolianiuk V. F. (2017) Natsionalna bezpeka Ukrainy: terminolohichniy balast chy derzhavotvorcha neobkhdnist. 2017. №2. S. 68–8

Matvienkiv Svetlana, Vorobets Nazar. National security in modern Ukraine

This research is devoted to the theoretical and methodological problems of national security formation, the study of the mechanisms of formation and implementation of national security policy and the problem of determining the essence of national security, its interpretation, illumination of the basic features, which at the present stage has become a really important issue of the theory of security .

Keywords: *national security, information security, security, international security, national security strategy , aggression, globalization.*